

Partijen en democratie: Revitaliseren of herdefiniëren?

Ingrid van Biezen

Universiteit Leiden

Over partijen en democratie

Kunnen, of moeten, politieke partijen gerevitaliseerd worden? Dat lijkt nodig, want het gaat niet goed met de partijendemocratie. Als we tenminste afgaan op de teneur in niet alleen het hedendaagse wetenschappelijke maar ook het maatschappelijke debat, verkeert de democratie tegenwoordig, in Nederland maar ook elders, in een vrijwel permanent staat van malaise. Als symptomen daarvan wordt bijvoorbeeld vaak gewezen op het veranderende karakter van politieke partijen, die het contact met de samenleving dusdanig zijn kwijt geraakt dat zij de meningen en belangen van hun achterban nog nauwelijks representeren. Of op het feit dat zij, bijna allemaal bewust of onbewust in de tang van hetzelfde neo-liberale en grotendeels pro-Europese paradigma, zozeer op elkaar zijn gaan lijken dat het voor de gemiddelde burger vrijwel onmogelijk is geworden nog een betekenisvolle keuze te maken. Behalve dan misschien als proteststem – tégen nog meer bezuinigingen of tégen Europa.

Het onbehagen met de staat van de democratie wordt ook elders zo ervaren. De Britse vereniging van politicologen had deze thematiek bijvoorbeeld prominent op de voorgrond geplaatst voor haar jaarlijkse bijeenkomst eerder dit jaar. Welke toekomst is er nog voor representatieve politiek, zo vroeg men zich af, gezien het schijnbare onvermogen van de gevestigde politiek om oplossingen te bieden aan hedendaagse problemen die verder reiken dan een schier eindeloze reeks bezuinigingen, een strategie die waarschijnlijk alleen maar bijdraagt aan de verdere afkalving van de populariteit en het sociale bereik van de gevestigde politieke partijen.

Ook de bijeenkomst van vandaag is ingebed in dit crisisdiscours. In dit korte betoog wil ik allereerst benadrukken dat de staat van de democratie (deels) losgekoppeld moet worden van die van de politieke partijen, om vervolgens te beklemtonen dat de misère vooral de partijen betreft en niet *per se* de democratie. Partijen en democratie zijn echter zo onlosmakelijk met elkaar verbonden, dat zij vaak in een adem worden genoemd. Zoals de Amerikaan Schattschneider, die door politicologen graag wordt aangehaald, ooit beweerde, is de moderne democratie ondenkbaar zonder politieke

partijen. Maar dat wil niet zeggen dat zij van hetzelfde laken een pak zijn. In tegenstelling tot heersende conventionele wijsheden gaat het met de democratie zelf, op sommige fronten althans, niet zo heel slecht.

I. Tevredenheid burgers met democratie

De heersende malaise betekent namelijk niet vanzelf dat de tevredenheid van burgers met het functioneren van de democratie ook is afgenomen. In Nederland ligt de tevredenheid met de democratie – gemeten door de antwoorden uit survey onderzoek – in de eerste plaats vrij hoog. Volgens een peiling van het CBS eind 2012, zijn vier op de vijf kiezers er tamelijk tot zeer tevreden over. Daarnaast doet Nederland het, wat dit betreft, in internationaal vergelijkend opzicht, beter dan veel andere landen. De tevredenheid met het functioneren van de democratie ligt in Nederland duidelijk boven het Europese gemiddelde.

Een ander belangrijk punt betreft de ontwikkeling van de tevredenheid van burgers met het functioneren van de democratie door de tijd heen. Terwijl het heersende crisisvertoog wellicht aanleiding geeft om te denken dat burgers tegenwoordig dan toch in ieder geval niet meer zo positief gestemd zijn als voorheen, blijkt het tegendeel het geval. De tevredenheid met de democratie is sinds het midden van de jaren '70 – wanneer de ontzuiling in alle hevigheid losbarst – juist aanzienlijk gestegen!

Nu zijn er uiteraard schommelingen rond de trend, die afhankelijk zijn van de specifieke politieke en economische conjunctuur. Zo was de publieke onvrede onder Paars – in tegenstelling tot wat de retoriek over de puinhopen die deze kabinetten zouden hebben achtergelaten wellicht zou doen geloven – niet eens zo heel groot is. Sterker nog, tijdens Paars stijgt het aantal mensen dat tevreden is met het functioneren van de democratie tot ongekende hoogte, naar bijna 80 procent. Relatief grote onvrede zien we daarentegen in de jaren '80, onder Lubbers. Het is goed mogelijk dat dit deels te maken had met de economische conjunctuur van een oplopende overheidsschuld en stagnerende economie, wat mogelijk ook een interessant licht werpt op de discussie nu Europa zich al tijden in een vrij uitzichtloze recessie bevindt.

Hoe het ook zij, de trend door de tijd heen is onmiskenbaar positief. Dat is goed nieuws en wat dat betreft is er dan ook weinig reden tot bezorgdheid. Wat er ook aan

de hand is met de hedendaagse democratie, de tevredenheid van burgers met het functioneren ervan heeft er in ieder geval niet onder geleden. Integendeel, zij is zelfs beter geworden. Meer in het algemeen kunnen we dan ook stellen dat er geen eenduidig verband is tussen de veranderingen in de aard, het functioneren, en de organisatie van politieke partijen en de publieke tevredenheid met het functioneren van het democratische bestel.

Eigenlijk hebben we het hier over vrij abstracte vorm van tevredenheid, namelijk die met het functioneren van de democratie als systeem. De Amerikaanse politicoloog David Easton spreekt in dat verband over ‘diffuse system support’, wat een maat is voor de legitimiteit van het politieke stelsel en de politieke instituties. Dat onze democratie op systeemniveau zo slecht nog niet functioneert, ligt voor een groot deel aan ons toegankelijke proportionele kiesstelsel. Nieuwe partijen komen in Nederland vanwege de lage kiesdrempel relatief gemakkelijk in het parlement en delen redelijk snel in de regeringsverantwoordelijkheid. Denk uiteraard aan de PVV, maar ook de LPF en, iets langer geleden, een partij als D66. Bovendien, hoewel zij (vooralsnog) tot de oppositie zijn veroordeeld, kunnen ook partijen als de SP en, meer recentelijk 50Plus, hieraan een belangrijke bijdrage leveren. Zo bieden nieuwe partijen aan teleurgestelde kiezers en exit optie, waarmee zij erin slagen het wantrouwen binnen het bestaande systeem te kanaliseren.

II. Politiek vertrouwen

Daarnaast is ook het vertrouwen van burgers in de politiek gestegen. Hoewel er de laatste tijd veel wordt gediscussieerd over het gebrekkige en zelfs tanende vertrouwen in de politiek, wijst onderzoek uit dat er geen sprake is van een dalende trend. Ook hier is het tegendeel het geval: het politiek vertrouwen is de laatste tijd juist toegenomen.

Ook in dit opzicht doet Nederland het in vergelijking met andere (EU)landen bovengemiddeld. Uit gegevens van de Eurobarometer blijkt dat het vertrouwen in partijen onthutsend laag is. Gemiddeld heeft minder dan een op de vier Europese kiezers vertrouwen in politieke partijen; ruim driekwart van de ondervraagden zegt partijen niet, of helemaal niet, te vertrouwen. Daarmee worden partijen meer gewantrouwd dan willekeurig welke andere publieke of private instelling die door

deze Eurobarometer werd onderzocht, inclusief nationale parlementen, regeringen, vakbonden en bedrijven, en zelfs de Europese Unie – doorgaans ook niet een boegbeeld van publiek vertrouwen.

Nederlandse burgers hebben meer politiek vertrouwen dan hun Europese burens. Dat neemt echter niet weg dat ook hier een vrij grote groep (van ruim 40 procent van de Nederlandse bevolking) geen of weinig vertrouwen heeft in politici en politieke partijen. Bovendien is het zo, maar dat is uiteindelijk een normatief oordeel, dat dit lage mate van vertrouwen in de politiek nu, veel meer dan vroeger, als onwenselijk wordt ervaren.

Daarnaast is het imago van politici en politieke partijen duidelijk tanende. Hoewel we in de afgelopen 30 jaar over het algemeen geen bijzondere toename zien in anti-partijsentimenten, is het wel zo dat de stelling dat politici, tegen beter weten in, meer beloven dan ze kunnen waarmaken, door een verpletterende meerderheid van de Nederlandse kiezers wordt onderschreven. Bovendien is hier wel een duidelijke opwaartse tendens waarneembaar: eind jaren '70 lag dit percentage nog onder de 80 procent, inmiddels is het gestegen naar ruim 90 procent.

Ook het percentage respondenten dat instemt met de stelling dat bewindslieden vooral uit zijn op hun eigen belang is significant gestegen. Deze trend zien we ook op Europees niveau en hangt samen met de toenemende mate waarin politici worden gezien als incompetent, oneerlijk en zelfs corrupt. Zo is een ruime meerderheid van Europese burgers van mening dat, van alle beroepsgroepen en sectoren, politieke partijen en (nationale) politici degenen zijn die zich het vaakst schuldig maken aan omkoping en corruptie.

III. Partijen en representatie

Nu is de publieke opinie niet per se maatgevend voor de staat van de democratie, maar deze trends zijn niet onbelangrijk om ten eerste het algehele crisisdiscours ietwat te nuanceren, en ten tweede duidelijker in beeld te krijgen waar de schoen hem dan wel wringt.

Het toegenomen cynisme over de loze beloften van politici, het wantrouwen ten aanzien van hun goede bedoelingen en de publieke perceptie over hun incompetentie en corruptie geven aan dat het met de 'specific support' voor de zittende politieke autoriteiten, in tegenstelling tot de 'diffuse support' voor het systeem, minder rooskleurig is gesteld. De laatste jaren is de band tussen burgers en partijen dusdanig van aard veranderd dat partijen hun de sociaal-maatschappelijke functies (de integratie, representatie, mobilisatie, en articulatie van burgers en belangen) voor een belangrijk deel heeft aangetast, terwijl dat voor hun institutioneel-procedurele functies (rekrutering van vertegenwoordigers, besturen en regeren) veel minder het geval is. Die spagaat veroorzaakt legitimiteitsproblemen.

Een belangrijk verschijnsel in dit verband is de significant afgenomen betrokkenheid van burgers bij de traditionele partijpolitiek. Zo daalt de bereidheid om te gaan stemmen vrijwel overal langzaam maar gestaag, is de partij-identificatie afgenomen en is het stemgedrag van burgers steeds veranderlijker geworden. Kiezers zijn bijvoorbeeld steeds minder geneigd om op dezelfde partij te stemmen als bij de vorige verkiezingen. Als verzuilde samenleving was Nederland lang het toonbeeld van politieke stabiliteit; tegenwoordig heeft Nederland een van de meest instabiele partijstelsels van heel Europa. Wat we waarnemen is dat het gevoel van partijpolitieke betrokkenheid bij degenen die blijven deelnemen aan het verkiezingsproces aan het vervagen is. Partijkeuzes zijn eerder voorwaardelijk geworden. Waar zij voorheen vooral werden bepaald door partijpolitieke loyaliteiten, zijn zij vatbaarder geworden voor korte-termijn factoren. De electorale stabiliteit neemt daardoor af, nieuwe partijen arriveren op het politieke toneel, partijen van links tot rechts vissen in elkaars electorale vijver, en verkiezingen worden steeds onvoorspelbaarder. Dat hoeft niet slecht te zijn voor het functioneren van de democratie als systeem, maar toont wel aan dat de band tussen partijen en kiezers, voor zover deze bestaat buiten de reguliere stembusgang om, langzaam maar steeds vluchtiger geworden is.

Dit manifesteert zich het duidelijkst op het terrein van het partijlidmaatschap, dat in de afgelopen decennia drastisch is gedaald. Momenteel is slechts z'n 2,5 procent van de kiesgerechtigden in Nederland lid van een politieke partij, wat in internationaal opzicht erg laag is. In de jaren '70 en '80 lag de organisatiegraad van politieke partijen bijna twee keer zo hoog. De trend is overduidelijk: met name de drie grote

volkspartijen – CDA, PvdA en VVD – hebben hun ledenaantallen de afgelopen decennia drastisch zien dalen. Sommige van de kleinere en/of nieuwere partijen laten wat groei zien – de SP is de VVD in ledental inmiddels voorbijgestreefd – maar dat is niet genoeg om de algehele erosie van de ledenorganisaties te compenseren. Het afgenomen partijlidmaatschap is een onderdeel van een breder fenomeen waarbij partijen, net als andere maatschappelijke organisaties die traditioneel gebaseerd zijn op bepaalde collectieve identiteiten, langzamerhand steeds minder stevig geworteld zijn in de samenleving. Als gevolg hiervan wordt niet alleen de klassieke achterban kleiner en minder duidelijk zichtbaar, maar bestaat het gevaar dat de toegang tot politiek en bestuur voorbehouden wordt aan een steeds kleiner clubje mensen, met als onwenselijke gevolg de ondoorzichtige kartelvorming in het centrum van de politiek en bestuurlijke macht, die vervolgens weer aan de basis kan liggen van populistische stromingen.

IV. Partijen en representatie

Kort gezegd is de band tussen partijen en de samenleving in de loop der jaren steeds losser geworden terwijl zij steeds inniger verstrengeld zijn geraakt met de instituties van de staat. Ook zijn deze verstatelijkte partijen zich steeds meer gaan gedragen als publieke organen en minder als maatschappelijke organisaties.

Van beide kanten staan partijen echter onder druk. In hun publieke rol als bestuurders en beleidsmakers vanwege de toegenomen complexiteit van de politieke agenda, en als gevolg van processen van deregulering en depolitisering in een context van multi-level governance, waardoor de lijnen van politieke verantwoordelijkheden in de publieke ruimte steeds schimmiger worden. Hun maatschappelijke rol staat onder druk door de verschuiving in aard van de band tussen partijen en hun achterban, in de richting van meer zogeheten ‘dealignment’ of onthechting. Naarmate het electoraat meer uit onafhankelijke kiezers bestaat, bieden partijen minder scherp gedefinieerde beleidskeuzes aan, omdat de diversiteit aan belangrijke issues groter wordt en de ongebonden de kiezer zich dichter bij het ideologische centrum bevindt. Ook worden de programma’s gefragmenteerder naarmate het sociale bindmiddel verdwijnt dat partijen en kiezers bij elkaar houdt en dat hun gedeelde waarden onderstreept.

We weten dat partijorganisaties een cruciale rol kunnen spelen bij het verbinden van kiezers met het systeem en met beleid. Naarmate deze band lossen wordt, verwordt de relatie tussen partijen en samenleving grotendeels tot een electorale: voor veel burgers behelst zij niet veel meer dan het af en toe uitbrengen van een (protest) stem.

Partijpolitieke vertegenwoordiging veronderstelt namelijk het bestaan van min of meer stabiele maar in ieder geval betekenisvolle sociale of politieke collectiviteiten. Deze zijn geleidelijk ondermijnd door processen als individualisering, secularisering, globalisering, Europese integratie en door technologische ontwikkelingen zoals de opkomst van de massamedia en sociale media. Tegelijkertijd hebben de partijen zelf daar ook aan bijgedragen, niet alleen door de ideologische veren enthousiast af te schudden of onherkenbare posities in het radicale midden in te nemen, maar ook door zich niet of onvoldoende te realiseren dat zij een actieve rol kunnen spelen bij het mobiliseren van collectieve identiteiten. Nieuwe partijen zijn daar vaak veel handiger in dan oude. Denk er bijvoorbeeld aan hoe partij als 50+ er op behendige wijze in is geslaagd om de groep ‘ouderen’ een sociale en politieke identiteit te geven.

De onzekerheden die voortvloeien uit de wisselende voorkeuren van burgers in combinatie met de toenemende onvoorspelbaarheid en complexiteit van het politieke besluitvormingsproces maakt dat de aard van politieke representatie meer top-down is geworden dan bottom-up en is verschoven van een vorm van afspiegeling van identiteiten en belangen vooraf naar een vorm van afrekening op prestaties achteraf.

Om weerwoord te bieden aan de onder druk staande maatschappelijke rol is het aan partijen de vraag hoe zij de partij dichterbij de burger kunnen brengen. Het is mogelijk dat er hier een enorm potentieel ligt waar tot nog toe te weinig gebruik van gemaakt wordt. Zo is er overal in westerse democratieën een groeiende belangstelling voor vormen van directe, participatieve en deliberatieve democratie – referenda, burgerjury's en -fora, deliberatieve peilingen, participatieve budgettering enzovoorts – met als doelstelling om gewone burgers meer invloed te geven, ook in het politieke proces buiten de electorale cyclus en los van de hiërarchische kanalen van partijpolitiek.

Door hun beperkte omvang en agenda echter, evenals hun ad hoc en niet-geïstitutionaliseerde karakter, zijn deze alternatieven tot op heden vooral bruikbaar

aanvulling dan als structureel alternatief voor de gevestigde partijpolitiek. Bovendien bestaat het risico dat zij vooral de hoog opgeleide en toch al geëngageerde burger aanspreken en daarmee de kloof tussen groepen burgers versterkt. Zoals de Raad voor het openbaar bestuur in een eerder rapport stelt, ligt hier voor partijen een uitdaging om het gat te dichten tussen een steeds meer geïndividualiseerd en gehorizontaliseerd publieke domein en verticale kanalen van de electorale democratie. Het is echter niet gezegd dat deze spanning makkelijk opgelost kan worden, zeker niet zolang de verticale structuren van de vertegenwoordigende democratie onaangetast blijven.

Als partijen al pogen het tij te keren en aansluiting zoeken bij de roep om democratische vernieuwing, blijven zij veelal dicht bij het vertrouwde model van de massapartij met de brede ledenorganisatie. Maar de democratische massapartij is een model dat in westerse democratieën duidelijk in verval is – elders heeft zij bijna nooit bestaan – omdat dit type niet langer aansluit bij de zogeheten ‘opportunity structure’ voor politieke mobilisatie in hedendaagse democratieën. In andere woorden: het is niet echt meer van deze tijd. De massapartij is een historisch gezien uniek product van een bepaalde constellatie van factoren, waarbij partijen de politieke uitdrukking zijn van scherpe maatschappelijke tegenstellingen. Nu deze vrijwel onherkenbaar zijn vervaagd, sluit deze organisatorische vorm niet langer aan bij die van de civiele maatschappij. Het is dan ook nauwelijks verwonderlijk dat partijen die proberen om met ledenwervingscampagnes nieuwe leden aan zich te binden, daar doorgaans nauwelijks in slagen. Dergelijke pogingen gaan voorbij aan een veranderde, geïndividualiseerde samenleving, waarin het voor burgers minder vanzelfsprekend is geworden zich blijvend aan te sluiten bij een politieke beweging.

De kern van het probleem ligt dan ook deels bij de heersende normatieve opvattingen over partijen en democratie. Het wordt tijd dat wij deze eens met een andere en frissere conceptuele blik gaan bekijken. In de woorden van Kapitein Jack Sparrow: Misschien is het probleem niet zozeer het probleem, maar is het probleem onze houding ten opzichte van het probleem.

Het idee dat de vertegenwoordigende democratie moet zijn gestoeld op massapartijen, het liefst grote ledenorganisaties, is echter zo diep ingebed in het politieke DNA dat het moeilijk kan zijn alternatieven zelfs maar te overwegen. We realiseren het ons

vaak niet, maar deze normatief dominante opvatting is sterk verankerd in onze politieke cultuur en instituties, en spreekt vaak ook uit wettelijke en in sommige landen zelfs grondwettelijke bepalingen. Zo stelt de Nederlandse wet op de financiering van politieke partijen dat alleen partijen met tenminste 1,000 leden in aanmerking komen voor overheidssubsidies. Dit vanuit het idee dat een ledenorganisatie een zekere maatschappelijke inbedding weergeeft (waarbij ik dan de vraag of 1,000 wel zo'n betekenisvolle ondergrens is maar even in het midden laat). Deze bepaling heeft ook bij de recente herziening van de wet stand gehouden, misschien omdat het in de praktijk tot nog toe voornamelijk de PVV treft, en omdat de PVV als autocratische geleide eenmanspartij niet aansluit bij heersende opvattingen van democratische partijorganisatie. Het ledenvereiste institutionaliseert echter een bepaald normatief ideaal over politieke partijen en werpt in feite een barrière op voor partijen die zouden willen experimenteren met alternatieve, en wellicht meer eigentijdse, vormen van organisatie.

Om andere opvattingen over de betekenis van partijen voor de democratie te kunnen onderzoeken, zou wat minder krampachtig vastgehouden moeten worden aan dit gedateerde normatieve model. Wellicht dat partijen iets gemakkelijker over de erfenis van de eigen organisatorische schaduw heen zouden kunnen springen, als het ware.

Ik zoek hier aansluiting bij de Britse politiek filosoof Michael, die stelt dat politieke partijen op verschillende manieren vorm kunnen geven aan vertegenwoordiging en dat we in feite getuige zijn van de transformatie van de ene vorm, die hij de volksmodus ('popular mode') noemt, naar een andere, de staats- of overheidsmodus ('statal mode'). De volksmodus wordt gekenmerkt door partijen die spreken als afgevaardigden van min of meer duidelijk afgebakende maatschappelijke groeperingen, waarbij het gaat om een proces van vertegenwoordiging van onderop. Dit is de vorm die het beste aansluit bij dominante, maar eigenlijk achterhaalde, opvattingen van partijdemocratie. De overheidsmodus daarentegen wordt gekenmerkt door proces van representatie van bovenaf, waarbij partijen spreken als vertegenwoordigers van het algemene of publieke belang, en die tegelijkertijd de rol van partijen als publieke instituties in plaats van private verenigingen benadrukt. Vanuit een ietwat sceptische invalshoek betreft het hier in zekere zin een verschuiving waarbij, zo stelde wijlen Peter Mair, partijen niet langer de belangen van burgers

richting de staat behartigen, maar de belangen van de staat naar de burgers toe en dus – om bij Lincoln's beroemde termen te blijven – van een model van 'government *by* the people' naar 'government *for* the people'.

Voor Saward is een dergelijke verschuiving in de wijze van representatie echter niet per se *minder* democratisch; het is echter wel *anders* democratisch. Zaak is dan wel om democratische vernieuwing op zo'n manier vorm te geven dat 'government by the people' uiteindelijk niet geheel ondergesneeuwd raakt. Maar het betekent in ieder geval dat de vraag of democratie ondenkbaar is zonder politieke partijen niet (langer) de juiste is. In plaats daarvan zouden wij ons moeten gaan afvragen welke vormen van vertegenwoordigende democratie mogelijk zijn en welke vormen van partijen, als deze al nodig zijn, daarbij zouden passen. Want uiteindelijk staan partijen ten dienste van de democratie, en niet andersom.

Bibliografie

Onderstaande publicaties vormen de bron van inspiratie voor deze bijdrage. Survey gegevens zijn ontleend aan het CBS, de Eurobarometer en het Nationaal Kiezersonderzoek (NKO).

Andeweg, Rudy en Jacques Thomassen (red.) (2011). *Democratie doorgelicht: Het functioneren van de Nederlandse democratie*. Leiden: Leiden University Press.

Bovens, M. & Wille, A. (2011). *Diplomademocratie. Over de spanning tussen meritocratie en democratie*. Amsterdam: Prometheus | Bert Bakker.

Biezen, Ingrid van, Peter Mair en Thomas Poguntke (2012). 'Going, going ... gone? The Decline of Party Membership in Contemporary Europe', *European Journal of Political Research* 51/1: 24-56.

Biezen, Ingrid van, en Michael Saward (2008). Democratic theorists and party scholars: why they don't talk to each other, and why they should, *Perspectives on Politics* 6/1: 21-35.

- Dalton, Russell J., David M. Farrell en Ian McAllister (2011). *Political Parties and Democratic Linkage: How Parties Organize Democracy*. Oxford: Oxford University Press.
- Easton, David (1965). *A Systems Analysis of Political Life*. New York: Wiley.
- Katz, Richard S. en Peter Mair (1995). 'Changing Models of Party Organization and Party Democracy: the Emergence of the Cartel Party', *Party Politics* 1/1: 5-28.
- Mair, Peter (2009). Representative versus Responsible Government, MPIfG Working Paper 09/8, Keulen: Max Planck Institut für Gesellschaftsforschung.
- Meer, Tom van der, *et al.* (2012). Kieskeurige kiezers: Een onderzoek naar de veranderlijkheid van Nederlandse kiezers, 2006-2010. Universiteit van Amsterdam, Departement Politicologie.
- Raad voor Openbaar Bestuur (2010). *Vertrouwen op democratie*, Den Haag.
- Rohrschneider, Robert en Stephen Whitefield (2012). *The Strain of Representation: How Parties Represent Diverse Voters in Western and Eastern Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Schattschneider, E.E. (1942). *Party Government*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Saward, Michael (2008). 'Making Representations: Modes and Strategies of Political Parties', *European Review* 16/3: 271-286.